

Biblický kánon a problém autority¹

Jan Roskovec

Biblical Canon and the Problem of Authority In recent centuries, the authority of the Bible has been primarily a subject of apology. However, the Christian conception of the canon can also be an inspiration in the world in which authorities are a problem. On the one hand, after the unfortunate experience with totalitarian ideologies, we rightly resist the authoritarian usurpers of truth. On the other hand, it turns out that we cannot do without authority. Approaching the Biblical collection as a (court) dispute of witnesses corresponds to the original ancient understanding of authority as an alternative to the exercise of power.

Keywords: Authority, power, Biblical canon, witness

Úvodem

Otázka autority je významným tématem křesťanské teologie – a zároveň významným problémem dnešní společnosti. V křesťanské teologii, zejména v její reformační, evangelické varietě, je autorita primárně spojována s Písmem, tedy s kánonem biblických spisů. Promyšlení této funkce biblického kánonu je jedním z míst, na nichž biblistika, tedy obor, jemuž se věnuji, proniká do širší a zásadnější teologické reflexe. K výkladu jednotlivých biblických textů, jež je výchozím a hlavním úkolem biblických studií, patří také úvaha o předpokladech tohoto výkladu – a to nejen o obecných předpokladech porozumění textům, tedy uvažování jazykovědné a hermeneutické, nýbrž také úvaha o specifické povaze vykládaných textů a o jejich významu pro teologii jakožto přemýšlení o víře a domýšlení víry – tedy právě o jejich autoritě.

Přijímáním (čtením) Bible jako autoritativního textu se ovšem společnost, jež ji takto čtou, odlišují od širší společnosti, a to i od společnosti, jež židovsko-křesťanskou tradici počítá ke svým civilizačním kořenům, a biblickým textům proto stále ještě přikládá jistou zvláštnost mezi jinými starověkými texty. Tuto odlišnost je podle mne třeba respektovat a nesnažit se třeba Bibli společnosti jako autoritu nějak vnucovat. Nicméně mám za to, že způsob, jakým lze z hlediska kritické biblistiky nahlížet na autoritu biblického kánonu, může být inspirativní pro obecnější úvahy o autoritě, jimž se žádná společnost

1 Mírně upravená přednáška prosloušená při děkanské inauguraci 31. května 2022 ve Vlasteneckém sále Karolina.

nemůže vyhnout – a jež se v dnešní době ozývají s novou naléhavostí. K tomu bych chtěl v následujícím výkladu nabídnout několik poznámek.

Problém autority

Na tom, že žijeme v době a společnosti, v níž je autorita (jsou authority) v krizi, se, myslím, celkem snadno shodneme. Můžeme to demonstrovat na očividné krizi společenských institucí, jež byly s autoritou tradičně spojeny, ne-li na ní postaveny: rodina, stát, škola – a také církev.

Autorita dnes nepatří mezi jednoznačně pozitivní pojmy, jakými jsou třeba svoboda nebo autenticita, a některé pojmy těsně s autoritou související jsou vnímány obecně negativně: „vystupovat z pozice autority“, „autoritativní“, resp. „autoritářský“. Pokud jde o *stát*, autoritářské režimy si ošklivíme a považujeme za důležité být ve střehu proti autoritářským sklonům vládců i tam, kde funguje demokratické uspořádání. Ostatně, jedním z důležitých hledisek, podle nichž posuzujeme funkčnost demokracií, je míra, v níž skutečně funguje dělba moci mezi výkonnou, zákonodárnou a soudní složkou, tedy zařízením, jež omezuje autoritářské sklony mocných.

Ve svých *rodinách* většinou dnes nevychováváme děti především k poslušnosti, mnohem více stojíme o to, aby naše děti vyrůstaly jako samostatně myslící a samostatně se rozhodující osobnosti.

Církev jsou v naší společnosti postupně vytlačovány na okraj a tento pohyb, který se dosud nejspíš nezastavil, je zřejmě působen také – ne-li především – jistým nárokem autority, který je s církvemi spojován. Už se s dostatečnou přesvědčivostí ukázalo, že odklon dnes už většiny společnosti od církve – nejen v sekularizovaném Česku, ale v řadě zemí postkřesťanské Evropy – není způsoben odklonem od náboženství, jak to někteří ateističtí myslitelé (u nás ideologové „vědeckého světového názoru“) očekávali. Často se tato distinkce zhruba vystihuje jako odklon nikoli od náboženství, nýbrž od jeho institucionalizované podoby. To však není přesné, protože ani církve jako instituce dnešní společnosti nijak nevadí, ba je přijímána docela vstřícně. Jako instituce, které např. zřizují školy či diakonická zařízení, jsou církve oblíbeny. Ale i jejich specificky náboženská funkce je celkem vítaná, může-li být vnímána jako péče o starobylé tradice a případně ozdoba veřejných ceremonií. Odpor se objevuje teprve tam, kde by církve měla nebo chtěla být autoritou – jednoduše řečeno, mnozí lidé se značnou nedůtklivostí odmítají, že by jim někdo měl říkat, co mají věřit, případně co mají dělat. V tomto ohledu je tedy výstižnější parola

anglofonní provenience, která tento trend popisuje jako „believing without belonging“ (víra bez přináležení).²

Tato moderní i postmoderní nedůvěra vůči autoritám má ovšem své dobré důvody. Především máme v relativně čerstvé paměti – žel stále dalšími dějinnými událostmi osvěžované – děsivá zneužití autority. Nacistická a komunistická podoba autoritářského režimu, které tak nešťastně a krvavě poznamenaly většinu minulého století, se staly příslovečnými modely takového zneužití.³ To, že dnes velmi vysoko na hodnotovém žebříčku stojí „rebelantství“ (jak se to projevuje např. v řadě reklam), a naopak poslušnost je často vnímána negativně, má zřejmě kořeny v této traumatizující součásti naší kolektivní paměti.

Druhou vážnou příčinou krize autority je moderní epistemologie, která se od dob osvícenství prosadila nejdříve s rozvojem exaktních věd, ale zdaleka nezůstala omezena jen na ně. Jejím jádrem je přesvědčení, že k pravdě se člověk přiblíží mnohem spíše zkoumáním, tedy pozorováním, pokusem a přemýšlením, než odvoláním k autoritě, resp. přijetím názoru zaštitěného autoritou.⁴ Kritériem pravdy se stal rozum, jímž jsme (alespoň v nějaké míře) obdařeni všichni. To se projevuje zvláště ve školství, na jehož všech úrovních se ideálním ziskem stává samostatné myšlení, jež někdy bývá stavěno až do protikladu k nabyvání vědomostí, k přejímání poznatků. Je samozřejmě snadné ukázat, že takový protiklad je nesmyslný, a málokdo jej bere důsledně vážně, nicméně je zřejmé, že i v oblasti školství je princip autority silně oslaben.

Jak jsem řekl, oba hlavní důvody, jež vedly ke zpochybnění autorit, jsou v zásadě dobré. Mohlo by se tedy zdát, že krize autority nás nemusí nijak trápit a po větším významu autority a autorit ve společnosti se nám nemusí stýskat. A pokud se někomu stýská po tradiční poslušnosti, a třeba i po vládě

2 Tedy: církve jako instituce začíná „vadit“ teprve tehdy, je-li chápána jako instituce, k níž by člověk měl „patřit“. Termín pochází od britské socioložky náboženství Grace Davie, použila jej jako název svého článku v r. 1990 a pak jako podtitul své významné knihy o poválečném vývoji náboženství v Británii: Grace Davie, *Believing without Belonging: Is This the Future of Religion in Britain?* *Social Compass* 37 (1990), 455–469; Grace Davie, *Religion in Britain Since 1945: Believing without Belonging*, Oxford: Wiley-Blackwell, 1994.

3 Jednou z vlivných studií o problému autority se stala právě kniha reagující na až neuvěřitelná zla, jichž se dopouštěli jinak „slušní“ lidé za druhé světové války: Theodor W. Adorno a další (eds.), *The Authoritarian Personality* (Studies in Prejudice 1), New York: Harper & Row, 1950.

4 Srov. např. Charles H. Dodd, *The Authority of the Bible* (The Library of Constructive Theology 1), 2. rev. vyd., London: Nisbet, 1938, 18n.

silné ruky, mohli bychom to považovat prostě za nepochopení nezvratného směřování vývoje. Tak jednoduché to však není.

Za korelát autority, který se s její krizí také dostává do krize a slábne s jejím slábnutím, totiž nemusíme považovat jen poslušnost, které se všichni rádi zbavujeme, nýbrž také – a jak uvidíme, výstižněji – *důvěru*. Otázku po autoritě, kterou obvykle formulujeme jako „koho poslouchat“, je možno – lépe – položit ve formě „komu (čemu) důvěřovat“. Charakteristicky byl průzkum o otázce autority, který v Německu v r. 2010 provedla nadace Herberta Quandta, nazván „Na co je ještě spolehnutí?“⁵

Krise autority je také krizí důvěry – a tady už je jisté co postrádat. Někakou dobu se nám snad mohlo zdát, že bez důvěry, a tedy bez víry, se člověk dnes nebo už v brzké budoucnosti docela dobře obejde – přinejmenším pokud jde o otázku poznání či pravdivosti. Potřebu důvěřovat, ujistit se nějak o spolehlivosti zdroje, se zdály postupně oslabovat stále se zdokonalující zobrazovací, záznamové a přenosové technologie. Můžeme-li se přesvědčit na vlastní oči a uši, poslechnout si nahrávku, podívat se na fotografii nebo na video, zdá se důvěra být zbytečnou, pravda se zdá být evidentní. Jako by přece jen dostával za pravdu onen jednoduchý skepticismus odmítající přijmout za pravdivé cokoli, co by nebylo osahatelné, měřitelné, či alespoň viditelné.

Jenomže se ukazuje, že pokročilé technologie jsou stejně dobře jako k zachycení reality použitelné k jejímu zkreslení. Rozčarování z tohoto poznání je stále celkem čerstvé a v posledních měsících je prožíváme zvláště intenzivně, když to, co jsme si zvykli nazývat „informační válkou“, doprovází válku skutečnou. Avšak asi bychom neměli být tak překvapeni. Stačí si uvědomit, že pro jev, který kdovíproč označujeme přejatým termínem „fake“ (zejména ve spojení „fake news“), jako by to bylo něco nového, co náš jazyk dosud neznal, ve skutečnosti máme ustálený český výraz „padělek“. To nám připomíná, že podvrhy a falešné nápodoby jsou s námi už odedávna, v nejrůznějších variantách. Padělatelé byli odjakživa technologicky na špičce. Vlastně se nám jen zase jednou znovu potvrzuje, že lež nelze porazit technologií.

Čím tedy? To je otázka stejně stará jako dnes aktuální a naléhavá. Naléhavost jí dodávají důsledky, k nimž to rozčarování často vede. Od zjištění, že všechno *je možno* nějak zfalšovat, je jen krůček k podezření, že všechno *je zfalšované*. A přesvědčení, že věřit se nedá ničemu, je vlastně horší než

5 Worauf ist noch Verlass? Viz Thomas Petersen, *Autorität in Deutschland. Eine Studie des Instituts für Demoskopie Allensbach* (Gedanken zur Zukunft 20), Bad Homburg von der Höhe: Herbert Quandt-Stiftung, 2011.

uvěřit lži. Zásada „nevěř nikomu a ničemu“, kterou dnes často slyšíme, zní jako výraz odvážné skepse a životem protřelého siláctví, ale ve skutečnosti je naivní – a nebezpečná. Tento postoj totiž ve skutečnosti víru z našeho života nevyloučí, ale učiní ji zcela arbitrární. Víra se stane projevem svévole, nejčastěji výsledkem okamžitých pocitů – s nimiž lze snadno manipulovat, protože člověk, který „nevěří nikomu a ničemu“, obvykle hlavně není ochoten přijmout pravdu, která by mu byla nepříjemná. Stává se tak o to vnímavějším pro příjemné lži. Není náhodou, že výzvou „nevěřte jim...“ zpravidla začínají šířitelé všech možných podvodů.

První část těchto úvah tedy můžeme shrnout: *problém autority je problém věrohodnosti.*

Oprášit klasiku: auctoritas

Tento závěr můžeme podepřít a rozvést krátkým pohledem na sám pojem autority, který má původ v jazyce antického Říma. Už skutečnost, že latinský termín *auctoritas* se obvykle nepřekládá, nýbrž byl do většiny jazyků včetně češtiny prostě převzat, naznačuje jeho svébytnost. Podrobnější výklad o různých souvislostech a významových nuancích, v nichž se termín *auctoritas* v antické i třeba pozdější církevní latinské literatuře vyskytuje, si zde můžeme ušetřit,⁶ zajímá nás specifický profil jeho významu, jakkoliv je jeho úzus širší. Tento specifický význam bývá vysvětlován na protikladu k termínu *potestas* („moc“) jako pojmu blízkému, a přece odlišnému: *auctoritas* označuje „vliv“, který není vynucený vnějším nátlakem, působení, jež je mocné samo o sobě a neopírá se o žádnou vnější donucovací sílu.

Tradičně se pro názorné osvětlení rozdílů mezi *potestas* a *auctoritas* odkazuje ke 34. článku takzvaných *Res gestae divi Augusti*. Tento text, jehož název by se dal přeložit „Úspěchy božského Augusta“, sepsal první římský císař Octavian Augustus jako zprávu o své kariéře, v níž „podrobil svět nadvládě římského lidu“ (*orbem terrarum imperio populi Romani subiecit*), a uložil ho spolu se svou závětí, aby byl čten a zveřejněn po jeho smrti.⁷ K úspěchům

6 Viz např. Franz von Tessen-Wesierski, *Der Autoritätsbegriff in den Hauptphasen seiner historischen Entwicklung*, Paderborn: Schöningh, 1907; Karl-Heinrich Lütcke, „*Auctoritas*“ bei Augustin. Mit einer Einleitung zur römischen Vorgeschichte des Begriffs, Stuttgart: Kohlhammer, 1968. Dobrou orientaci poskytne článek „Autorität“ v *Theologische Realenzyklopädie*, tam zvl. Jürgen Miethke, Autorität I. Alte Kirche und Mittelalter, TRE 5, Berlin/New York: De Gruyter, 1980.

7 Suetonius, *Životopisy dvanácti císařů*, 2 (Augustus), 101,4.

božského císaře by se dalo připojit, ač už to sám nezvládl zaznamenat, že se mu podařilo zemřít v měsíci, který dříve po sobě nechal přejmenovat na Augustus.⁸ 19. srpna roku 14 n. l. Text jeho *Res gestae* byl posléze vystaven očím veřejnosti „na dvou bronzových sloupech“ u vchodu do Augustova mauzolea v Římě, které se nedochovaly, ale také na veřejných místech v dalších správních centrech římské říše, což dokládají jeho verze dochované v Ankaře (antická Ankyra) a na dalších dvou místech tehdejší římské provincie Galatie.⁹ Text tedy působil nejen jako vzpomínka na budovatele říše, ale také jako propaganda idejí císařského státu.

Výrok z předposledního, 34. oddílu těchto Augustových „úspěchů“ je nepochybně spíš ideologickou stylizací než střízlivým popisem skutečnosti, ale to pro vystižení specifického obsahu použitých pojmů nevádí. Augustus tam o závěrečném období svého panování tvrdí, že poté, co dal všechny věci do pořádku, správu státu (mluví o něm pořad jako o republice) odevzdal „senátu a římskému lidu“ (*rem publicam ex mea potestate in senatus populique Romani arbitrium transtuli*) a pokračuje: „od té doby jsem všechny převyšoval svým vlivem (*auctoritate*), avšak moc (*potestas*) jsem neměl větší než ostatní, kdo byli mými kolegy v různých úřadech“.¹⁰ Augustus se tedy ve svém odkazu tváří jako vládce, který nakonec určoval chod věcí vlivem, který výrazně převyšoval jeho schopnost něco vynucovat.

Nemusíme se zdržovat úvahami, zda tomu tak skutečně bylo a do jaké míry je něco takového ve správě státu vůbec možné. Zajímá nás, že takto pochopený pojem *auctoritas* přece jen vystihuje důležitou skutečnost, kterou asi všichni známe. Víme dobře, že moc, donucovací síla není vhodným nástrojem k předávání pravdy, a to ani tam, kde to, co je takovým způsobem předáváno, skutečně pravdivé je. A naopak asi všichni známe situace, kdy

8 K přejmenování měsíce, který měl v římském kalendáři původně pouze číselné označení *Sextilis* („šestý“), došlo v roce 8 n. l. společně s úpravou, jež do juliánského kalendáře vkládala pravidelné přestupné roky se čtyřletou periodou. Viz Marie Bláhová, *Historická chronologie*, Praha: Libri, 2001, 88.

9 V Ankaře je nápis na zachované zdi chrámu Romy a Augusta, zlomky se našly v Apollonii a v Pisidské Antiochii. Zmínka o římském umístění nápisu vyrytého na bronzových sloupech (*in duabus ahenis pilis*) je obsažena v předmluvě ankyrské verze. V galatských verzích je latinský text, vzhledem k tam převládajícímu jazyku, doplněn řeckým překladem.

10 *Post id tempus auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt*. Podle Peter A. Brunt – J. M. Moore (eds.), *Res Gestae Divi Augusti – The Achievements of the Divine Augustus*, London etc.: Oxford University Press, 1967, 34–36.

jsme převzali cizí mínění, anebo se podvolili cizí vůli, aniž bychom k tomu byli nějak zvnějšku (ať už hrozbami či příslibem výhod) tlačeni a aniž by to bylo jen naše náhodné rozhodnutí, nějaký rozmar. Kdo toto prožil, poznal působení autority v onom specifickém významu pojmu *auctoritas*.

Celkem přirozeně se tu nabízí zajímavá otázka, čím to je – kde se bere onen „vliv“, který toto působí. Je možno hledat různá psychologická a (obecněji) antropologická vysvětlení, ale nakonec tou základní odpovědí nejspíš bude poukaz na vnitřní sílu pravdy. Navzdory všelijakým pochybnostem – vyjadřovaným např. přezíravým vtípkováním o hesle proklamujícím vítěznou povahu pravdy na české prezidentské standartě – pravda zřejmě má tuto vlastnost jakési vnitřní síly, závažnosti či přesvědčivosti „sama sebou“. Na tom v zásadě nic nemění ani to, že takovouto vlastnost se někdy zdají mít i skutečnosti nepravdivé, jejichž přijetí se nakonec ukáže jako omyl, ani to, že tato vnitřní síla pravdy nepůsobí nijak automaticky, takže je relativně snadné se jí vzepřít.

Můžeme tedy říci, že *autorita těsně souvisí s pravdou*, neboť pravda je tím, co autoritě dává onu záhadnou sílu. Skutečnou autoritu je sotva možno budovat jinak než založením na pravdě. Z tohoto spojení také vyplývá, že autorita se nejen nevylučuje, nýbrž naopak velmi dobře snáší s prostředky, které jsme si osvojili k hledání pravdy, resp. ověřování pravdivosti, obecně: s kritickým myšlením.

Důležitým takovým prostředkem je *svědectví*.

Svědectví

Dosud jsme mluvili o autoritě, důvěře, resp. víře a pravdě ve značně obecném smyslu. Kdo však jen trochu zná specifický jazyk křesťanské teologie, ví, že víra i pravda patří mezi klíčové pojmy tohoto jazyka. Stejně tak i pojem svědectví.

Za jakousi obdobu, nebo spíš protipól Augustovy sebestylizace můžeme považovat scénu Ježíšova procesu před římským místodržícím Pontiem Pilátem, jak ji vylíčil evangelista Jan (J 18,28 – 19,16). Můžeme ji číst jako setkání, ne-li střetnutí, *potestas* a *auctoritas*.

Je to soudní proces, stojí tu proti sobě soudce a souzený. Pilát, představitel římské státní moci, Ježíše vyšetřuje jako někoho, kdo usiluje o vládu, snaží se zjistit, zda se považuje za krále. „Ty jsi král Židů?“ je první otázka, kterou Ježíšovi položí (18,33), a pak ještě znovu: „jsi tedy přece král?“ (18,37).

Ježíš odpovídá zdánlivě vyhýbavě, jako by nárok vládnout, z něhož jej Pilát podezřívá, nechtěl jednoznačně odmítnout, ale zároveň nemůže bez výhrad přitakat, neboť otázka je určena představou, kterou do ní vkládá tazatel. Sám nakonec Pilátovi připomíná: „Ty říkáš, že jsem král“.

Před tím však mluví o svém „království, které není z tohoto světa“ (18,36). „Kdyby mé království bylo z tohoto světa,“ pokračuje, „moji biřicové by bojovali, abych nebyl vydán...“ To je koncept vlády založený na *potestas*, nakonec na moci „biřiců“ nebo jiných donucovacích prostředků.¹¹ Vláda, jak jí nejspíš rozumí Pilát, sám zároveň vrchní velitel římské posádky v Judeji. Ježíš však, když jej k tomu Pilát dotlačí svou opakovanou otázkou, mluví o povaze své vlády jinak: „Já jsem se proto narodil a proto jsem přišel na svět, abych dověděl pravdu“ (18,37). Z bezprostřední souvislosti je zřetelné, kam až toto svědectví (řecky *μαρτυρία*) zajde: Ježíš zemře na kříži. Tímto způsobem se však právě jeho smrt, která měla z pohledu Piláta – a patrně i jeho židovských žalobců – Ježíšův nárok vlády vyloučit, stane naopak jeho potvrzením.

„Svědectví pravdě“ – to je koncept *auctoritas*, „vlivu“ založeného na vnitřní síle pravdy, kterou nikomu není možné vnutit, k níž je možné jen odkazovat, přivádět k ní druhé právě svědectvím.

Můžeme povědět, že zde spočívá základ pojetí autority v křesťanské církvi, jakkoli to tak vždycky nevypadá. Za svrchovanou autoritu je v církvi považován právě tento Ježíš, s nímž si Pilát nevěděl rady. Jemu byl už podle nejstarších křesťanských textů přiznán titul „Pán“, který v židovské tradici, z níž křesťanství vzešlo, patří výlučně Bohu samotnému (srov. Fp 2,9–11). Základem tohoto přesvědčení, k němuž první křesťané dospěli tak rychle, že se nedá mluvit o „vývoji“, byla skutečnost, pro niž se – také velmi rychle – ujalo označení vzkříšení. To je ovšem také skutečnost, k níž máme přístup pouze na základě svědectví – svědectví, které křesťanská církev svým životem i myšlením stále ověřuje a prověřuje. Tuto zásadní autoritu v církvi není – ze samé její podstaty! – možno prosadit žádným mocenským způsobem, jakkoli se snahy o to v církvi objevovaly a objevují.

11 Srov. podobný protiklad dvou „systémů“ v Ježíšově výroku ze synoptické tradice: Mk 10,42–45.

Biblický kánon jako vzor autority

Tento koncept autority se pak projevil také ve způsobu, jakým se v křesťanské církvi ustavila autorita textů, jejichž souboru se posléze začalo říkat Písmo nebo Bible. Zpočátku tu nepochybně působila jistá setrvačnost: společenství vyznavačů vzkříšeného Ježíše vznikala v prostředí raného židovství, v němž bylo Písmo (tedy zhruba spisy našeho Starého zákona) už poměrně ustálenou autoritou, byť dosud nikoli v závazné definici, co přesně do souboru kanonických spisů patří a co už ne.¹² Zjednodušeně můžeme říci, že Písmo bylo v křesťanské církvi přijímáno jako autorita, protože je jako autoritu užíval i Ježíš.

Brzy však převládlo přece jen poněkud odlišné pojetí, vycházející z toho, že za hlavní autoritu byl právě považován vzkříšený Pán, konkrétně jeho tradovaná slova a patrně brzy také epizodické vzpomínky na jeho příběh, z nichž posléze vznikla evangelia. Jestliže byl tento Pán autoritou proto, že v něm – tedy nejen v jeho učení, nýbrž v celé jeho osobě – bylo poznáno a uznáno svědectví Boha o sobě samém, znamenalo to nutně, že toto svědectví musí být nějakým způsobem kongruentní s texty, které byly již před tím považovány za prostředek Božího promlouvání.¹³ Tento vnitřní důvod pro převzetí židovského Písma za Písmo křesťanů se nakonec ukázal jako

12 Rozmanitost novozákonních odkazů k autoritě textů je dokladem teprve probíhajícího ustalování kanonické sbírky. Vedle obecného „je psáno“ (*γέγραπται*), jež najdeme už u Pavla (např. Ř 1,17; 2,24; 1K 1,19.31; Ga 3,10.13), ale také ve všech evangeliích (např. Mk 11,17; 14,21.27; Mt 4,4–10; L 24,46; J 8,17), jsou tu doložena i souborná označení „Písmo“ (v sg. *γραφή*, např. Ga 3,8.22; L 4,21; J 2,22; i pl. *γραφαί*, např. 1K 15,3–4; Mt 21,42; Mk 14,42; J 5,39), „Zákon a Proroci“ (např. Ř 3,21; Mt 5,17; 7,12; 11,13; J 1,45). Odkaz na „Zákon, Proroky a Žalmy“ v L 24,44 je jednou z prvních zmínek o trojdílném kánonu hebrejských Písem. Ke sjednocení a ustálení kánonu židovského Písma však došlo zřejmě až během 2. století či ještě později. Spolehlivým a podrobným průvodcem spletitou historií vzniku biblického kánonu je Lee M. McDonald, *The Biblical Canon: Its Origin, Transmission, and Authority*, Peabody: Hendrickson, 2007.

13 Tento postup „teologické“ resp. „christologické“ recepce Starého zákona můžeme sledovat již v argumentaci apoštola Pavla: v Ř 1,2 prohlašuje „evangelium“, tedy poselství o významu Ježíše Krista (na tomto místě vyjádřeném jako jedinečný, synovský vztah k Bohu) za „předem zaslíbené proroky ve svatých Písmech“. V Ř 3,21–22 pak zdůrazňuje, že ke „zjevení Boží spravedlnosti“, tedy prokázání či uplatnění skutečnosti Božího aktivního a pozitivního určování dějin a lidských životů, došlo „bez Zákona“, totiž přímým Božím jednáním v Ježíši Kristu – toto jednání však Pavel jedním dechem prohlašuje za „dovědčené Zákonem a Proroky“. Zákon jakožto „Písmo“ („Zákon a Proroci“) pro Pavla zůstává důležitou autoritou – ve funkci svědectví o Bohu.

silnější a vedl k tomu, že si církev Starý zákon podržela i po svém odloučení od židovství, kdy by pouhá setrvačnost náboženského dědictví již nestačila.¹⁴

Postupně se však vytvořila setrvačnost nová a Písmo se stalo autoritou formalizovanou, přijímanou v celku jako posvátný text.

Tato setrvačnost byla narušena a – alespoň v akademické teologii a biblistice – nakonec víceméně zrušena během uplynulého století s nástupem a postupem historicko-kritického výkladu biblických textů. Historicko-kritická metoda, stručně řečeno, přistupuje k biblickým textům jako k jakýmkoli jiným textům, sleduje jejich historickou podmíněnost, snaží se popsat proces jejich vzniku, určit jejich stáří, apod. Pokud jde o autoritu Písma v církvi, je tento přístup vnímán většinou jako její oslabení, ne-li úplné rozbití. Kanonická sbírka ve světle historicko-kritického výkladu ztrácí svoji homogenitu a originalitu, hranice, která odděluje kanonické spisy od jiných starokřesťanských, resp. raně židovských spisů, se rozostřuje, nebo úplně mizí. Výrazně naopak vyvstává rozmanitost a vzájemná rozrůzněnost jednotlivých biblických spisů. Tam, kde se objevují rozpory, vyvstává otázka, kterému z hlasů přiznat váhu autority. Tam, kde se odhaluje historická podmíněnost, vyvstává otázka, jak pro určité spisy nárok autority zdůvodnit.

Tyto problémy však nejsou nepřekonatelné a jejich uznání nemusí autoritu biblického kánonu v církvi a křesťanské teologii narušovat, nýbrž naopak posílit – ovšem právě autoritu ve smyslu *auctoritas*, o níž jsme mluvili. Ani v kritické biblistice dosud neumlkla otázka po vzájemné souvislosti biblických spisů, hledání myšlenkového modelu, který by umožnil pojmout jejich celek, aniž by byla zastírána jejich různost. Těmito problémy se zabývá „biblická teologie“ v užším slova smyslu a nové pokusy o uchopení celku biblického kánonu a propojení biblických spisů v jejich disparátnosti se objevují navzdory názoru některých badatelů, že jedinou schůdnou cestou je prostě zapojit

14 Skutečnost, že převzetí Starého zákona do sbírky křesťanského Písma nebylo víceméně nepromyšlenou samozřejmostí, je zřejmá už z toho, že kanonizace „starozákonních“ spisů probíhala v křesťanské církvi paralelně s judaismem a s odlišnými výsledky, pokud jde o zařazení konkrétních spisů (srov. MacDonald, *Canon*, 170, 200, 222, 169), ostatně v křesťanstvu zcela jednotný kánon Starého zákona neexistuje dodnes. Přijetí Starého zákona v křesťanství tedy nebylo převzetím již „hotové“ sbírky. Že šlo o uvědomělé rozhodnutí, výrazně ukazuje zápas proti Markionovi – srov. MacDonald, *Canon*, 324–333; Judith M. Lieu, *Marcion and the Making of a Heretic: God and Scripture in the Second Century*, New York: Cambridge University Press, 2015.

soubor biblických textů do „dějin náboženství“ starověkého Izraele, resp. raného křesťanství.¹⁵

Slibným způsobem souborného uchopení biblických spisů jako celku, při němž by historická rozrůzněnost a obsahová disparátnost nepůsobily rušivě, nemusely být ignorovány, potlačovány, nebo alespoň ohlazovány, je model založený právě na konceptu svědectví.

Svědectví bylo v novější hermeneutické diskusi, která překonala pozitivistický historismus i strukturalistický ahistorismus, především zásluhou Paula Ricœura rehabilitováno jako platný přístup ke skutečnosti, která je jinak našemu zkoumání nepřístupná.¹⁶ Na svědectví je charakteristicky založeno soudnictví a historiografie, tedy oblasti lidského poznání a uvažování, pro něž má klíčový význam rekonstrukce minulosti. Minulost je typickým případem něčeho, o čem sice celkem samozřejmě uvažujeme jako o realitě, ale co nám přece není a principiálně nemůže být bezprostředně přístupné.

Koncept svědectví jako model pro postižení celkové funkce biblického kánonu navrhl před časem americký starozákonník Walter Brueggemann.¹⁷ Jednotlivé spisy biblické sbírky, případně jejich skupiny, nebo naopak jen jejich části, představuje jako hlasy svědků, jež je možno – vlastně nutno – „předvolávat“ k jakémusi soudnímu výsledku. Tak jako u běžných soudů, se jednotliví svědkové navzájem liší – perspektivou svého pohledu na skutečnost, o níž svědčí, přesností své paměti, ale také mírou upřímnosti, mírou pochopení atp. Někteří svědkové se navzájem dostávají do sporu, svědectví jiných

15 K problému viz např. tématický svazek Ingo Baldermann (ed.), *Religionsgeschichte Israels oder Theologie des Alten Testaments?* (Jahrbuch für biblische Theologie 10), Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1995. Novodobým klasikem nábožensko-dějinného přístupu ke starozákonnímu kánonu je Reiner Albertz, *Religionsgeschichte Israels in alttestamentlicher Zeit* (2 svazky: Grundrisse zum Alten Testament 8), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992; pro novozákonní kánon je pozoruhodné pojednání Gerd Theissen, *Die Religion der ersten Christen. Eine Theorie des Urchristentums*, Gütersloh: Chr. Kaiser, Gütersloher Verlagshaus, 4²⁰⁰⁹ (1²⁰⁰⁰). Zřejmou výhodou „dějin náboženství“ je to, že tento přístup umožňuje metodicky jednoduché a důsledně historické pojetí souboru daných textů, ze své podstaty však neumožňuje souborný pohled na celý kánon Starého i Nového zákona – a také otázka po autoritě v tomto pojetí vlastně ztrácí smysl.

16 Viz Paul Ricœur, *The Hermeneutics of Testimony*, in: *týž, Essays on Biblical Interpretation*, Philadelphia: Fortress, 1980, 119nn (původně přednáška uveřejněná v r. 1972); Esteban Lythgoe, *Ricœur's Concept of Testimony*, *Analecta hermeneutica* 3 (2011); též Petr Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění. Od základních otázek jazyka k výkladu bible*, Praha: Vyšehrad, 2005, 210–215.

17 Walter Brueggemann, *Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis: Fortress Press, 1997

se shodují. Pravda pak není ztotožnitelná se žádným ze svědectví, nýbrž je odhalována, rekonstruována z jejich souhlasů i rozporů. Nebo přesněji: odhaluje ji, rekonstruuje ji soudce, který svědky předvolává a dotazuje se jich. Tím je v tomto modelu interpret nebo jednodušeji: čtenář.

Brueggemann tento model užil specificky pro Starý zákon a jeho konkrétní provedení, tedy způsob, jakým ve své knize jednotlivé svědky identifikuje (koncept svědectví propojuje s gramatickou analýzou), jak a co z jejich svědectví pak rekonstruuje, nepochybně podléhá kritice, může to být a bylo v odborné diskusi všelijak korigováno, nebo i odmítáno.¹⁸ Jeho základní model sám o sobě však má podle mého názoru trvalejší, až paradigmatickou hodnotu a jako takový se dá stejně dobře jako na Starý zákon použít i na Nový zákon či na celek křesťanského kánonu.

Umožňuje totiž velmi přesně postihnout funkci biblického kánonu jako souboru různorodých svědků, ponechat jim jejich rozmanitost i rozpornost, a zároveň postihnout jejich celek, aniž by je násilím harmonizoval nebo z nich jen vybíral ty, kteří se zrovna hodí. Velmi názorně naopak ukazuje pozitivní funkci, ano potřebu této rozmanitosti, rozrůzněnosti svědků a jejich svědectví. Obraz soudního sporu vystihuje funkci biblického kánonu mnohem přiměřeněji než příliš obecný „rozhovor“ svědků či oblíbené přirovnání k hudební skladbě, jež je souzvukem různých hlasů hraných různými nástroji. Soudní líčení je jen zřídka událostí harmonickou, vedle souzvuků tu mají nezastupitelné místo disonance, hluchá místa, nesladitelné rozpory.

Metafora soudu tak srozumitelně poukazuje na významnou, nezbytnou funkci čtenáře či interpreta: on je ten, kdo musí „pravdu“ svědectví nalézt a rozhodnout se pro ni. Ukazuje, že co je „podle Písma“, se nedá zjistit mechanickým nalezením několika citátů, nýbrž že to vždy vyžaduje ono „soudní slyšení“ různých hlasů – a na něm založený výklad, nakonec pak rozhodnutí.

V tomto pojetí tedy autorita Písma není postulát, nýbrž spíše očekávání, a to očekávání nikoli pasivní, nýbrž aktivní, hledání pravdy. Ukazuje se

¹⁸ Brueggemann svým pojetím reagoval především na koncepcce tzv. „kanonického přístupu“ představované Jamesem A. Sandersem a Brevardem S. Childsem. S nimi sdílí jistou nedůvěru k historicko-kritickým analýzám biblických textů, v nichž má významné místo – převážně hypotetické – určování jejich stáří. Perspektiva, v níž čte biblické texty, je převážně rétorická, synchronní. Historicko-kritické hledisko se však, navzdory řadě obtíží s ním spojených, z biblistiky nevytratilo a zřejmě je nelze pominout. S některými reakcemi se Brueggemann sám vyrovnává v předmluvě k překladu knihy do maďarštiny, kterou vydal anglicky jako článek: Walter Brueggemann, *Theology of the Old Testament: Testimony, Dispute, Advocacy Revisited*, *Catholic Biblical Quarterly* 74 (2012), 28–38.

přítom, že autorita Písma se neuplatňuje jeho prostým čtením, nýbrž jeho výkladem. K tomu se pak hodí i všelijaký odborný, kritický instrumentář, který může a má dodávat teologie, již proto stojí za to pěstovat i na akademické, univerzitní úrovni.

Odtud se můžeme vrátit na začátek. Tam, kde církev s pomocí teologie hledá obnovený vztah ke své autoritě, kde hledá a nachází její vnitřní autoritu, přesvědčivost neopřenu o vnější *potestas*, kde v tomto svém hledání nevyklučuje, nýbrž zapojuje kritické zkoumání, může být i užitečným ukazatelem cesty, nebo alespoň partnerem v rozhovoru „světu“, který také cestu k autoritě – totiž k nějak uspokojivé, zdůvodněné odpovědi na otázku, komu nebo čemu lze věřit – hledá a bude hledat.

Doc. Jan Roskovec, Ph.D.

Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta

Černá 9, 110 00 Praha 1

Česká republika

roskovec@etf.cuni.cz